

Rafał Szewczyk

Uniwersytet Warszawski, Polska

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych – Nauki Prawne Polska

e-mail: r.szewczyk5@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4632-4265

OD WOLNOŚCI DO RÓWNOŚCI. PAŃSTWA ŚRÓDLĄDOWE KONTRA MIĘDZYNARODOWE PRAWO MORZA – WYBRANE ZAGADNIENIA

FROM FREEDOM TO EQUALITY. LANDLOCKED STATES VERSUS INTERNATIONAL LAW OF THE SEA – SELECTED LEGAL ISSUES

Abstract

The author, starting with the presentation of the acts of the international law of the sea that are most relevant to the presented subject, describes the evolution of the definition of a landlocked state, and the genesis and development of the freedom of the high seas. The author, by means of the dogmatic and historical analysis of the normative acts, seeks an answer to the question: Can the occurrence of actual inequality lead to inequality or to apparent equality, manifested in normative acts? When examining the above issue in relation to the states' experience, a thesis has been advanced about the seemingly editorial nature of the freedom of the high seas in the context of its exercise by landlocked states. This may suggest apparent inequality of states observable in the international law. The author argues that, despite some unfavourable codification changes, the landlocked states gain a number of rights that significantly reduce the discriminatory nature of

the remaining provisions, and international experience shows that the position of the landlocked states in international relations is strong.

KEYWORDS

law, international, equality, states, landlocked, freedom, sea, high seas

SŁOWA KLUCZOWE

prawo, międzynarodowy, równość, państwa, śródlądowy, wolność, morze, pełne morze

WSTĘP

Istotą funkcjonowania prawa międzynarodowego jest stosowanie przez, a także względem podmiotów tego prawa – przede wszystkim państw – niezaprzeczalnych reguł, takich jak m.in. zasada *pacta sunt servanda*, oraz założenie, iż w sferze podmiotowości i międzynarodowych porozumień państwa mają charakter równorzędny. Znaczy to ni mniej, ni więcej, że nie jest dopuszczalne wymuszenie oświadczeń, czy też działań jednego państwa przez drugie państwo, wynikające z charakteru nadrzędności, co jest niewątpliwie przymiotem wewnętrznych (krajowych) porządków prawa administracyjnego. Jednakże chociaż równość wobec norm jest niezaprzeczalna, powstaje pytanie, czy jest możliwe, aby w obrocie międzynarodowym istniała nierówność faktyczna, a także czy ewentualne występowanie takiej formy nierówności faktycznej może doprowadzić do nierówności lub też do równości pozornej, przejawiającej się w aktach normatywnych.

Wydaje się, że odpowiedź na pierwsze pytanie jest oczywista, tak samo jak oczywisty jest fakt istnienia różnic na tle gospodarczym i różnic w sile militarnej państw. Równość faktyczna państw nie może istnieć – nawet gdyby uwarunkowania ekonomiczne, powierzchniowe i kulturalne były jednolite dla każdego z tych podmiotów prawa międzynarodowego, to kwestia kontaktów dyplomatycznych i położenia geograficznego spowodują różnice w sposobie zachowania państw w obrocie międzynarodowym. Skoro odpowiedź na pierwsze pytanie jest oczywista, należy zająć się charakterystyką norm aktów prawa międzynarodowego, co zostało przeprowadzone w stosunku do kilku ciekawych zagadnień dotyczących państw śródlądowych i międzynarodowego prawa morza, opisanych w niniejszym artykule.

CHARAKTERYSTYKA PRAWNA PAŃSTW ŚRÓDLĄDOWYCH

Jak pokazuje historia, położenie geograficzne państw na przestrzeni wieków wywierało ogromny wpływ na wiele czynników, takich jak rozwój gospodarczy, kulturowy i militarny. Jak podają R. Matera i J. Skodlarski, cywilizacja sumeryjska, dla której zdolność korzystania z żeglugi śródlądowej po Eufracie i Tygrysie stanowiła „podstawę bogactwa” Mezopotamczyków, którzy byli w stanie dokonywać dalekosiężnej wymiany handlowej¹. Sumeryjczycy znani byli z wielu wynalazków, zaś chęć pozyskania dóbr naturalnych i luksusowych zaprowadziła ich do Egiptu, Azji Mniejszej oraz na szlaki morskie wokół wybrzeży Zatoki Perskiej².

Jak wskazuje R. Kłosowicz, powołując się na S. B. Cohena, ekonomiści i badacze problematyki rozwojowej utożsamiają brak dostępu do morza z możliwością generowania słabszego rozwoju gospodarczego, przy czym przykład Botswany uwiadcza obecność wyjątków od powyższej reguły, a przytaczając przykłady Sudanu i Erytrei, wskazuje, że dostęp do akwenów morskich nie implikuje sukcesu gospodarczego³.

Chociaż w XXI w. żegluga morska oraz żegluga śródlądowa nie stanowią głównej metody transportowania dóbr, to dostęp do akwenów morskich można znacznie wpłynąć na status państwa na arenie międzynarodowej, a także ma ścisły związek np. z bezpieczeństwem energetycznym państwa⁴.

Historia pokazuje, że konflikty gospodarcze – jak np. konflikt chilijsko-boliwijski dotyczący pokładów saletry, znajdujących się na pustyni Atakama – mogą zmienić status prawny państwa. Konflikt, który rozpoczął się w drugiej połowie XIX w. (dokładniej w 1879 r.) – potocznie zwany także „wojną saletrzaną” – zaostrzony przez współpracę Boliwii z Peru, spowodował (w rezultacie) odwró-

¹ R. Matera, J. Skodlarski, *Gospodarka i handel dalekosiężny w starożytności*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, nr 1(3), s. 5, http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/19802/1-005_025-Matera%2c%20Skodlarski.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 15.12.2022 r.).

² R. Matera, J. Skodlarski, *Gospodarka...*, s. 7.

³ R. Kłosowicz, *Państwa Sahelu – „strefa kryzysów” w Afryce Subsacharyjskiej*, (w:) W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek (red.), *Bilad as-Sudam. Varia*, Pelplin 2017, s. 14, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/46768/klosowicz_panstwa_sahelu_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 15.12.2022 r.), w związku z S. B. Cohen, *Geopolitics. The Geography of International Relations*, London 2015, s. 432–433.

⁴ T. Szubrycht, *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 4(167), s. 95, <http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-article-BWM9-0001-0016/c/Szubrycht.pdf> (dostęp: 15.12.2022 r.); autor – powołując się na publikację T. Szubrycht, K. Rokiciński, *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa żeglugi*, Gdynia 2006 – wskazuje, że „prawie 70% światowego wydobycia ropy naftowej i produktów ropopochodnych oraz 21% gazu ziemnego przewożonych jest drogą morską”, co pokazuje „znaczenie akwenów morskich dla bezpieczeństwa” państw.

cenie przez Chilijczyków biegu rzeki Lauca i całkowite odcięcie Boliwii od wód morskich. Rząd Boliwii, zdając sobie sprawę ze znaczenia dostępu do akwenów morskich, usilnie stara się wydostać z ram „państwa śródlądowego” i nieustannie wznawia rozmowy dotyczące umożliwienia Boliwijczykom przez władze Chile dostępu do Pacyfiku. Sprawa ta znana jest jako jeden z najdłużej przeciąganych konfliktów natury dyplomatycznej w najnowszej historii, zaś Organizacja Państw Amerykańskich od 1989 r., uznając status Boliwii jako „problem międzynarodowy”, postanowiła, że tematyka dostępu do morza przez jedno z dwóch państw śródlądowych Ameryki Południowej⁵ stanie się przedmiotem dyskusji na każdym posiedzeniu Organizacji Państw Amerykańskich⁶.

Podmioty, na które oddziałuje międzynarodowe prawo morza, dzielą się na podmioty o charakterze państwowym, organizacyjnym – takie jak Międzynarodowa Organizacja Morska⁷ i Międzynarodowa Organizacja Dna Morskiego⁸ – oraz na podmioty, nad którymi państwa rozciągają swoje zwierzchnictwo.

Pierwszą z powyższych grup w ramach obowiązywania Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzonej w dniu 10 grudnia 1982 r. w Montego Bay (dalej: UNCLOS)⁹, stanowią ze względu na charakterystykę położenia względem akwenów morskich państwa nadbrzeżne, państwa śródlądowe i państwa archipelagowe, zaś względem funkcji, jakie przyznaje konwencja, a także definicji określonych w UNCLOS – państwa rozwijające się oraz państwa tranzytowe.

Zgodnie z art. 311 UNCLOS konwencja ta ma pierwszeństwo stosowania w relacjach prawno-międzynarodowych dotyczących międzynarodowego prawa morza między państwami będącymi jednocześnie stronami UNCLOS oraz czte-

⁵ Drugim państwem kontynentu Ameryki Południowej nieposiadającym dostępu do żadnego akwenu morskiego jest Paragwaj.

⁶ M. Romański, „*Wiekowy spór*” – *Boliwia a dostęp do morza*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, nr 1, s. 379–381, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_18778_1644-857X_16_01_12/c/2465-2063.pdf (dostęp: 15.12.2022 r.).

⁷ Ang. International Maritime Organisation.

⁸ Ang. International Seabed Authority.

⁹ Ang. The United Nations Convention on the Law of the Sea. Konwencja została ratyfikowana przez 168 państw, https://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm (dostęp: 17.10.2020 r.). Rzeczpospolita Polska ratyfikowała konwencję o prawie morza z 1982 r. dnia 6 listopada 1998 r. na podstawie przyjętej przez Sejm ustawy z dnia 2 lipca 1998 r. o ratyfikacji Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzonej w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r., wraz z Porozumieniem w sprawie implementacji części XI Konwencji, sporządzonym w Nowym Jorku dnia 29 lipca 1994 r. (Dz.U. z 1998 r., nr 98, poz. 609), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19980980609> (dostęp: 15.12.2022 r.), zaś zgodnie z danymi udostępnionymi przez depozytariusza, dokumenty ratyfikacyjne zostały dostarczone depozytariuszowi w dniu 13 listopada 1998 r. W dniu 29 lipca 1994 r. w Nowym Jorku Zgromadzenie Ogólne ONZ podpisało przyjęty dzień wcześniej tekst Porozumienia w sprawie implementacji części XI konwencji. Konwencja weszła w życie oficjalnie po podpisaniu przez 60 państw dokładnie w dniu 16 listopada 1994 r.

rech „Konwencji Genewskich”¹⁰, podpisanych na pierwszej konferencji prawa morza organizowanej w Genewie w 1958 r.¹¹ przez Komisję Prawa Międzynarodowego Organizacji Narodów Zjednoczonych, utworzoną w 1947 r.¹². Obowiązkiwanie postanowień UNCLOS nie zakończyło bytu prawnego poprzednich uzgodnień dotyczących międzynarodowego prawa morza, zatem niezbędne jest symultaniczne badanie regulacji z 1958 r. i postanowień UNCLOS tam, gdzie rozwiązania z 1982 r. nie dają całkowitej odpowiedzi na prezentowane pytania¹³.

Pierwsze nawiązanie do państw śródlądowych, chociaż nie zostało ujęte wprost, udaje się odnaleźć w art. 3 ust. 1 i 2 Konwencji o morzu pełnym w ramach określenia obowiązków wobec innych państw. Obowiązki te zakładały zawarcie wspólnego porozumienia z „państwami pozbawionymi dostępu do morza”, o ile takie porozumienia nie zostały zawarte przed ratyfikowaniem konwencji z państwem śródlądowym w kwestiach wykonywania szeroko rozumianego tranzytu oraz równego traktowania w portach morskich.

Warto dodać, że artykuł ten zawierał kilka sformułowań, które z punktu widzenia interpretacyjnego owego przepisu mogły spowodować wiele nieścisło-

¹⁰ Konwencje przyjęte w trakcie pierwszej konferencji prawa morza to: 1) Konwencja Genewska o morzu terytorialnym i strefie przyległej z dnia 29 kwietnia 1958 r. (ang. Convention on the Territorial Sea and the Contiguous Zone), ratyfikowana przez 52 państwa, weszła w życie w dniu 10 września 1964 r., Rzeczpospolita Polska nigdy nie stała się stroną konwencji, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXI-1&chapter=21&clang=_en (dostęp: 15.12.2022 r.); 2) Konwencja Genewska o morzu pełnym z dnia 29 kwietnia 1958 r. (dalej: Konwencja o morzu pełnym), ratyfikowana przez 63 państwa, weszła w życie w dniu 30 września 1962 r., Rzeczpospolita Polska ratyfikowała konwencję w dniu 29 kwietnia 1962 r., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXI-2&chapter=21&clang=_en (dostęp: 15.12.2022 r.), <https://traktaty.msz.gov.pl/getFile.php?action=getfile;0&iddok=10591> (dostęp: 15.12.2022 r.); 3) Konwencja Genewska o rybołówstwie i zachowaniu zasobów żywych morza pełnego z dnia 29 kwietnia 1958 r. (ang. Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas), ratyfikowana przez 39 państw, weszła w życie w dniu 20 marca 1966 r., Rzeczpospolita Polska nigdy nie stała się stroną konwencji, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXI-3&chapter=21&clang=_en (dostęp: 15.12.2022 r.); 4) Konwencja Genewska o szelfie kontynentalnym z dnia 29 kwietnia 1958 r., ratyfikowana przez 58 państw, weszła w życie w dniu 10 czerwca 1964 r., Rzeczpospolita Polska ratyfikowała konwencję w dniu 29 czerwca 1962 r., https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXI-4&chapter=21&clang=_en (dostęp: 15.12.2022 r.).

¹¹ Po omówieniu sprawozdania Komisji Prawa Międzynarodowego z prac ósmej sesji (A/CN.4/104) Zgromadzenie Ogólne przyjęło rezolucję nr 1105 (XI) z dnia 21 lutego 1957 r., na mocy której podjęło decyzję o zwołaniu Zgromadzenia Konferencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza w Genewie w dniach od 24 lutego 1958 r. do 27 kwietnia 1958 r. W konferencji wzięło udział 86 państw, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_los/ (dostęp: 15.12.2022 r.).

¹² L. Łukaszuk, *Rola Organizacji Narodów Zjednoczonych w kodyfikacji prawa morza*, „Prawo Morskie” 2006, t. XXII, s. 47–48, <https://journals.pan.pl/Content/114244/PDF/document%20-%2020219-10-05T110353.861.pdf> (dostęp: 22.12.2022 r.).

¹³ T. Kamiński, K. Myszone-Kostrzewa, (w:) S. Sawicki (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2012, s. 243.

ści, a definicja państwa śródlądowego była ograniczona do definicji negatywnej opartej na pozbawieniu dostępu do morza. Co warto nakreślić, Rzeczpospolita Polska mimo ratyfikacji UNCLOS, w tłumaczeniu tekstu na język polski przetłumaczyła „States having No sea coast” jako „Państwa pozbawione dostępu do morza”, przy czym odbiega to od literalnego rozumienia definicji zawartej w konwencji i w trakcie interpretacji gramatycznej tekstu może wywołać konflikt między Rzeczpospolitą Polską a państwem lub organem dokonującym subsumcji¹⁴.

Jak podaje J. Gilas: [„nie istnieje w powszechnym prawie międzynarodowym norma, na podstawie której państwa nadbrzeżne byłyby zobowiązane do udzielania państwom śródlądowym dostępu do morza; Art. 3 konwencji genewskiej w sprawie morza pełnego nie stworzył również takiej normy, lecz wyraził jedynie życzenie, aby państwa nadbrzeżne i tranzytowe umożliwiały państwom śródlądowym dostęp do morza”]¹⁵.

Warto wskazać, że poza art. 3 Konwencji o morzu pełnym żadna z pozostałych konwencji genewskich z 1958 r. nie zawierała nawiązań do państw śródlądowych, co uległo zmianie w kontekście postanowień UNCLOS, jednocześnie podkreślając ich znaczenie i zapewniając wiele gwarancji, dzięki którym w sferze spraw międzynarodowych uzyskały one większe znaczenie i podmiotowość względem obszarów, które stanowią dziedzictwo ludzkości i nie podlegają jurysdykcji żadnego państwa.

Nowe przepisy UNCLOS w tłumaczeniu polskim, mimo obecności definicji legalnej państwa śródlądowego, którym według art. 124 ust. 1 pkt a jest państwo, „które nie posiada wybrzeża morskiego”, interpretacyjnie na potrzeby prawne ze swojej definicji wyłączają państwa, które posiadają dostęp do akwenów morskich poprzez żeglugę śródlądową. Nawet gdyby więc rozwiązać wspomniany konflikt chilijsko-boliwijski i nadać dostęp do akwenu morskiego poprzez rzekę Lauca, to Boliwia zgodnie z polskim tłumaczeniem Konwencji o morzu pełnym, nie utraciłaby statusu państwa śródlądowego ze względu na brak wybrzeża, które jest warunkiem uzyskania statusu państwa nadbrzeżnego. Gdyby jednak oba państwa były stronami zarówno Konwencji o morzu pełnym, jak i UNCLOS, to wtedy Boliwia straciłaby status państwa śródlądowego ze względu na zastosowanie norm z 1958 r. (tylko w ramach polskiej interpretacji tekstu Konwencji o morzu pełnym).

Warto wskazać, że zgodnie z art. 37 Konwencji o morzu pełnym teksty autentyczne tej konwencji zostały przygotowane w języku chińskim, angielskim, francuskim, rosyjskim i hiszpańskim, zatem ewentualne spory powinny być rozstrzygane na kanwie tych wersji obcojęzycznych, zaś polskie tłumaczenie

¹⁴ Polskie tłumaczenie Konwencji o morzu pełnym, <https://traktaty.msz.gov.pl/getFile.php?action=getfile;0&iddok=10591> (dostęp: 15.12.2022 r.).

¹⁵ J. Gilas, *Zagadnienie tranzytu w związku z dostępem państw śródlądowych do morza*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1966, z. 3, s. 2, <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/18712/1/002%20JANUSZ%20GILAS.pdf> (dostęp: 15.12.2022 r.).

mogłoby wywołać serie niedopowiedzeń i dla pragmatyki stosowania powinno być sprostowane zgodnie z obowiązującymi zasadami tłumaczenia języka przez tłumaczy przysięgłych.

PAŃSTWA ŚRÓDLĄDOWE A WOLNOŚCI MORZA PEŁNEGO – WYBRANE ASPEKTY

Status państw śródlądowych oraz kwestie związane z ich dostępem do morza były żarliwie dyskutowane w trakcie III Konferencji prawa morza. Jak podaje L. Łukaszuk, ośrodki interesów podzielone na państwa rozwijające się bez dostępu do akwenów morskich i podzielone na państwa rozwinięte, pragnące utrzymać swobodny dostęp do żeglugi morskiej, poprzez polityczne koalicje, uniemożliwiały w prosty sposób podjęcie kompromisowych, ostatecznych rozwiązań oraz spowodowały konieczność zastosowania „koncepcji pakietowej”¹⁶, zgodnie z którą dokonano wymiany polegającej na udostępnieniu strefy „obszaru”¹⁷ państwom śródlądowym w zamian za możliwość rozszerzenia wyłącznej strefy ekonomicznej oraz zachowanie praw związanych ze swobodnym przepływem przez cieśniny morskie.

Poza postanowieniami dotyczącymi obszaru określono współpracę z państwami rozwijającymi się, zarówno śródlądowymi, jak i tymi o niekorzystnym położeniu gospodarczym, polegającą na umacnianiu ich potencjału naukowo-technicznego, a także na współpracy regionalnej, która uwzględni potrzeby tych państw poprzez skuteczną koordynację działań międzynarodowych o skali regionalnej i światowej¹⁸. Określono także, iż obszar dna mórz i oceanów oraz podglebie pod akwenamiorskimi, znajdujące się poza jurysdykcją jakiegokolwiek istniejącego państwa, stanowią wspólne dziedzictwo ludzkości oraz, co potwierdziła rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych

¹⁶ L. Łukaszuk, *Rola Organizacji...*, s. 50, w związku z H. Caminos, M. R. Molitor, *Progressive development of international law and the package deal*, „American Journal of International Law” 1985, Vol. 79, s. 871.

¹⁷ Zob. art. 1 ust. 1 pkt 1 UNCLOS: „Obszar oznacza znajdujące się poza granicami jurysdykcji państwowej dno mórz i oceanów oraz ich podziemie”.

¹⁸ L. Łukaszuk, *Pomoc naukowo-techniczna oraz rozwijanie i transfer technologii morskich według Konwencji NZ o prawie morza z 1982 r. i innych regulacji*, „Prawo Morskie” 2007, t. XXIII, s. 5, <https://journals.pan.pl/Content/114217/PDF/document%20-%202019-10-02T130557.667.pdf?handler=pdf> (dostęp: 22.12.2022 r.).

nr 2749 (XXV) z dnia 17 grudnia 1970 r., eksploatację i badanie tego obszaru należy prowadzić dla dobra ludzkości bez względu na położenie państw¹⁹.

Należy podkreślić, iż z perspektywy państw odizolowanych od akwenów morskich, największą wartością dodaną było ukonstytuowanie w prawie międzynarodowym wolności morza pełnego.

Pierwsze podejście do tych kwestii dostarczyła Konwencja o morzu pełnym, która to wszystkim państwom, bez względu na „etykietę dostępu do morza”, przyznała możliwość korzystania z morza pełnego, czyli tej części wód morskich, które nie stanowią morza terytorialnego i wód wewnętrznych, tj. obszarów, nad którymi państwo rozciąga swoją wyłączną władzę jurysdykcyjną. W skład wolności weszły: wolność żeglugi, wolność rybołówstwa, wolność układania podmorskich kabli i rurociągów oraz wolność przelotu²⁰.

Wolności z 1958 r. zostały następnie uzupełnione w 1982 r. przez UNCLOS o „wolność budowania sztucznych wysp oraz innych instalacji dozwolonych przez prawo międzynarodowe” oraz „wolność badań naukowych”²¹.

Ograniczenia wolności morza pełnego występują jedynie na kanwie postanowień dotyczących wyłącznej strefy ekonomicznej, postanowień dotyczących szelfu kontynentalnego oraz strefy przyległej, jednak nie sposób nie zauważyć, że przyznanie państwom śródlądowym wolności do układania podmorskich kabli i rurociągów względem innych państw ma jedynie charakter redakcyjny, gdyż podjęcie jakiegokolwiek działalności związanej z układaniem podmorskich kabli i rurociągów nie stanowi całkowicie suwerennej decyzji państwa śródlądowego.

Specyficznym obszarem morskim są tworzone przez państwa tzw. wyłączne strefy ekonomiczne²², które mogą być ustanawiane nie dalej jak 200 mil morskich (czyli ok. 370,33 km – obliczenia własne) od linii podstawowych, oraz w których państwa nadbrzeżne, mimo niesprawowania swojej jurysdykcji, otrzymały pewne uprawnienia, które pozwalają wykonywać „suwerenne prawo poszukiwania i eksploatacji wszelkich zasobów (zarówno żywych, jak i mineralnych) wód morskich oraz dna morskiego i jego podziemia”²³. W wyłącznej strefie ekonomicznej państwo nadbrzeżne ma prawo wydawać przepisy dotyczące kwestii związanych z budowaniem, eksploatacją, a także korzystania z instalacji i kon-

¹⁹ Ang. Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction, https://digitallibrary.un.org/record/201718/files/A_RES_2749%28XXV%29-EN.pdf (dostęp: 15.12.2022 r.).

²⁰ Zob. art. 2 pkt 1–4 Konwencja o morzu pełnym.

²¹ Zob. art. 87 ust. 1 pkt d i f UNCLOS.

²² Zob. art. 55 UNCLOS: „Wyłączna strefa ekonomiczna jest to obszar znajdujący się poza granicami morza terytorialnego i przylegający do tego morza, który podlega specjalnemu reżimowi prawnemu ustalonemu w niniejszej części, zgodnie z którym prawa i jurysdykcja państwa nadbrzeżnego oraz prawa i wolności innych państw regulowane są przez stosowne postanowienia niniejszej konwencji”.

²³ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2015, s. 191.

strukcji, przy czym UNCLOS nie definiuje różnicy między podmorskimi kablami i rurociągami a instalacjami i konstrukcjami, dlatego należy się zastanowić, czy powinny one łącznie stanowić substrat interpretacyjny do art. 60 UNCLOS, czy raczej powinno się rozszcześcić znaczenie tych pojęć. Patrząc na ogólną dyrektywę zawartą w art. 56 ust. 1 pkt b UNCLOS, zakładającą wykonywanie jurysdykcji w stosunku do ochrony i zachowania środowiska morskiego, oraz fakt, iż art. 194 ust. 3 pkt c i d UNCLOS nie zawiera w głównym rozdziale dotyczącym ochrony środowiska morskiego rozróżnienia na rurociągi, instalacje i konstrukcje, należy przyjąć tożsamość tych pojęć albo ich zakresowe zachodzenie na siebie, zaś w kontekście ochrony środowiska należy odróżnić pojęcie rurociągu odprowadzającego zanieczyszczenia źródeł lądowych, wspomnianego w art. 207 UNCLOS, który powinien być rozumiany raczej jako rurociąg ułożony na lądzie niż na dnie morza.

Zatem państwo śródlądowe, chcąc wykonywać działalność w wyłącznej strefie ekonomicznej, musi postępować zgodnie z prawem międzynarodowym i prawem wewnętrznym państwa nadbrzeżnego, które ustanowiło tę strefę, przy czym warto wspomnieć, że na podstawie art. 60 ust. 2 UNCLOS państwo nadbrzeżne ma prawo „wydawania ustaw i innych przepisów prawnych w sprawach celnych, skarbowych, sanitarnych i imigracyjnych, a także w sprawach bezpieczeństwa”²⁴.

Ciekawym zagadnieniem z punktu widzenia teorii międzynarodowego prawa morza jest dostęp państw śródlądowych oraz państw o niekorzystnym położeniu geograficznym do odpowiedniej części nadwyżki w ramach eksploatacji zasobów żywych poławianych w ramach wyłącznych stref ekonomicznych określonego subregionu. Oparte przeważnie na umowach bilateralnych postanowienia rozdysponowania nadwyżek mogą być zastępowane wielostronnymi umowami regionalnymi, a także – jak to się stało w przypadku wschodnio-afrykańskich państw – może zostać powołana Komisja Subregionalnego Rybołówstwa²⁵ czy

²⁴ Zob. art. 60 ust. 2 UNCLOS.

²⁵ Komisję powołano na podstawie Porozumienia ustanawiającego Komisję Subregionalnego Rybołówstwa (ang. *establishing a sub regional fisheries commission* – tłumaczenie własne), podpisanej w Dakarze w dniu 29 marca 1985 r. – jej głównymi zadaniami jest zachowanie, utrzymanie i zarządzanie żywymi zasobami rybnymi regionu oraz umocnienie współpracy państw i podmiotów nadzorowanych, dokonujących połowów na obszarze właściwym dla działania Komisji, <http://spc.srp.org/spc.srp/sites/default/files/CSRP-1993-ConvPraya.PDF> (dostęp: 15.12.2022 r.). Warto wskazać, że państwa strony tej konwencji nie są stronami UNCLOS, ale ze względu na postanowienia art. 20 Statutu Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza oraz art. 138 przyjętych przez Trybunał reguł proceduralnych, Stały Sekretarz Komisji Subregionalnego Rybołówstwa, datowanym listem na 27 marca 2013 r. wniósł dnia 28 marca 2013 r. żądanie/prośbę wydania przez Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza opinii w przedmiocie nielegalnej, niezgłoszonej i nieuregulowanej działalności połowowej – *Request for Advisory Opinion submitted by the Sub-Regional Fisheries Commission, Advisory Opinion*, 2 April 2015, ITLOS Reports 2015, s. 4, https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no.21/advisory_opinion_published/2015_21-ad-vop-E.pdf (dostęp: 22.12.2022 r.), Trybunał przychylił się do prośby Sekretarza i wydał opinię

Międzynarodowa Komisja Rybołówstwa Morza Bałtyckiego²⁶. Państwa śródlądowe cechujące się statusem państwa rozwiniętego nie będą mogły stosować postanowień ogólnych dotyczących dzielenia nadwyżki połowowej, gdyż zgodnie z art. 69 ust. 4 UNCLOS mogą one uczestniczyć w eksploatacji zasobów regionalnych nadbrzeżnych państw rozwiniętych. Zasada ta ma potwierdzać ogólny cel przyświecający w preambule UNCLOS, jakim jest „ustanowienie słusznego i sprawiedliwego międzynarodowego ładu gospodarczego, uwzględniającego interesy i potrzeby całej ludzkości, a zwłaszcza szczególne interesy i potrzeby krajów rozwijających się”. Wielu autorów podkreśla, że podział państw na „rozwinęte” i „rozwijające się” nie jest słuszny, zaś prawa połowowe, pomijając umowy bilateralne lub regionalne, powinny być równe dla wszystkich państw²⁷.

Wartą zaznaczenia ciekawostką w kontekście definicji państw o niekorzystnym położeniu jest stanowisko Polski w trakcie III Konferencji prawa morza, na której to delegacja wskazywała konieczność doprecyzowania definicji morza półzamkniętego ze względu na partykularny interes Polski będącej państwem nadbrzeżnym położonym nad takim właśnie morzem – podkreślono, że morza półzamknięte nie powinny wchodzić w skład regionów opisanych w art. 70 UNCLOS²⁸.

Wspomniany wcześniej problem państw śródlądowych dotyczący układania podmorskich kabli i rurociągów nie stanowi problemu wynikającego z dyskryminacyjnego charakteru międzynarodowego prawa morza, ale z prawa zachowania interesów gospodarczych państw nadbrzeżnych. Warunki techniczne układania rurociągów zakładają, że albo transportują one „ropę naftową lub gaz ziemny od złóż podmorskich do terminali na wybrzeżu”, albo „ze złóż na lądzie poprzez morze do innych lądowych terminali”²⁹. Dlatego też niezbędne jest, aby państwo śródlądowe zawarło umowy bilateralne lub regionalne umożliwiające międzyna-

w przedmiocie objętym żądaniem strony aplikującej, *Advisory Opinion*, 2 April 2015, ITLOS Reports 2015, s. 4.

²⁶ Komisja została powołana na podstawie Konwencji o rybołówstwie i ochronie żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i Bełtach, sporządzonej w Gdańsku dnia 13 września 1973 r. (Dz.U. z 1974 r., nr 32, poz. 188), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19740320188> (dostęp: 15.12.2022 r.). Rzeczpospolita Polska wypowiedziała powyższą konwencję w dniu 25 lipca 2005 r. (Dz.U. z 2006 r., nr 250, poz. 1842), <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062501842/O/D20061842.pdf> (dostęp: 15.12.2022 r.).

²⁷ T. Hassan, *Third Law of the Sea Conference: Fishing Rights of Landlocked States*, „University of Miami Inter-American Law Review” 1976, Vol. 8, No. 3, s. 711, <http://repository.law.miami.edu/umialr/vol8/iss3/3> (dostęp: 15.12.2022 r.).

²⁸ A. M. Puñal, *The Rights of Land-Locked and Geographically Disadvantaged State in Exclusive Economic Zones*, „Journal of Maritime Law and Commerce” 1992, Vol. 23, No. 3, s. 431, https://antoniomartinezpunal.files.wordpress.com/2016/08/rights_landlocked.pdf (dostęp: 15.12.2022 r.).

²⁹ T. Szubrycht, *Budowa gazociągu podmorskiego – wybrane problemy logistyczne*, „Logistyka” 2012, nr 5, s. 764, <https://www.czasopismologistyka.pl/component/jdownloads/send/248-artykuly-na-plycie-cd-2/3244-artykul> (dostęp: 15.12.2022 r.).

rodowy tranzyt z państwami, z których wybrzeży rozpoczynałby swój bieg rurociąg lub podmorski kabel. Powstaje pytanie, co stanie się w przypadku, w którym podmiot prywatny administrowany przez państwo śródlądowe, zawrze umowę konsorcjum z podmiotem prawa prywatnego państwa nadbrzeżnego. Wydawać by się mogło, że uzyskanie zgód administracyjnych wydanych w głównej mierze przez państwo nadbrzeżne, ale także zgody administracyjnej państwa śródlądowego, byłoby sytuacją, którą w literaturze określa się mianem *instant customary law*³⁰, czyli natychmiastowym powstaniem prawa zwyczajowego, tym bardziej jakby forma konsorcjum przybierała charakter publiczno-prywatny.

Poza powyższymi ograniczeniami, z jakimi muszą się zmierzyć państwa śródlądowe, występuje jeszcze wiele innych zagadnień odnoszących się do wolności morza pełnego i sposobów ich ograniczania, chociażby takich jak ograniczenia związane z wydobywaniem surowców w strefie szelfu kontynentalnego, czy obostrzenia, jakie mogą być nakładane przez Organizację Dna Morskiego. Powyższych rozważań nie należy utożsamiać z wyczerpującą formą naukową opisującą w sposób całkowity problematykę sytuacji prawnej państw pozbawionych wybrzeża morskiego, a jedynie z pogładowym nakreśleniem interesujących prawnych zjawisk, które powinny być przedmiotem sensownego naukowego dyskursu i ewentualnej przyszłej rewizji traktatowej.

PAŃSTWA ŚRÓDLĄDOWE I UMOWY TRANZYTOWE

Jak zostało to już wskazane powyżej, państwa śródlądowe, chcąc wykonywać działalność morską, są skazane przez państwa nadbrzeżne, a niekiedy także przez państwa tranzytowe, na konieczność zawarcia partykularnych porozumień, dzięki którym uzyskają dostęp do akwenu morskiego. Uzależnienie to jest pewnego rodzaju przewrotnością legislacyjno-redakcyjną, gdyż UNCLOS tytułuje część X jako „prawo dostępu państw śródlądowych do morza i od strony morza oraz wolność tranzytu”³¹, przy czym wcześniejsze określenie przez konwencję z 1982 r. pojęcia rozumianego jako „wolność” zakładało, iż żadne państwo w kontekście wykonywania wolności (morza pełnego) nie może traktować swojej suwerenności w sposób dominujący, w związku z czym państwa postawione były w charakterze równoważnym.

³⁰ M. H. Mendelson, *The formation of customary international law*, “Collected Courses of the Hague Academy of International Law” 1998, Vol. 272, s. 209, [https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/2.%20Canada/4.%20Legal%20Authorities/RA-97%20-%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law,%20M.%20Mendelson%20\(1998\).pdf](https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/2.%20Canada/4.%20Legal%20Authorities/RA-97%20-%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law,%20M.%20Mendelson%20(1998).pdf) (dostęp: 15.12.2022 r.).

³¹ Ang. *Right of Access of Land-Locked states to and from the Sea and Freedom of Transit*.

Konwencja o morzu pełnym zakładała, że państwa pozbawione wybrzeża wykonują swoje prawo dostępu do morza poprzez zawarcie porozumień bilateralnych z państwem nadbrzeżnym oraz z państwami tranzytowymi – „na zasadzie wzajemności”. Z punktu widzenia redakcyjnego tranzyt poprzez terytorium państwa wykonywany w ściśle określonym celu – jakim był dostęp do akwenu morskiego – nie mógł być wykonywany w takim samym celu względem państwa śródlądowego, gdyż nie miało ono akwenu morskiego, także wzajemność można było dopatrzeć tylko wtedy, jeśli państwo śródlądowe było jednocześnie państwem tranzytowym, a umowa zakładała tranzyt państwa nadbrzeżnego do innego akwenu poprzez państwo umawiające się³². Bilateralne umowy międzynarodowe zawierane w celach tranzytowych, umożliwiające formy tranzytu wykonywanego w innych celach niż dostęp do morza poprzez państwo śródlądowe, należy traktować jako sprzeczne z postanowieniami Konwencji o morzu pełnym, zaś wykorzystanie jej postanowień dla uzyskania korzyści innych niż dostarczane przez tę konwencję – jako wykorzystanie ułomnej pozycji państwa śródlądowego³³.

Postanowienia UNCLOS w tym zakresie różnią się od postanowień Konwencji o morzu pełnym i nie zakładają wzajemności, co implikuje, że umawiające się państwa mają większą swobodę w doborze „świadczeń równoważnych”, dopuszczono także inne postanowienia będące ułatwieniem dla państw śródlądowych, takie jak opisane w art. 127 UNCLOS zniesienie opłat, cel czy podatków w związku z „ruchem tranzytowym”³⁴, oraz możliwość tworzenia stref wolnocłowych w portach państw tranzytowych.

UDZIAŁ PAŃSTW ŚRÓDLĄDOWYCH W ORGANIZACJI DNA MORSKIEGO

W celu zabezpieczenia interesów państw stron UNCLOS w związku z wydobywaniem surowców w „obszarze” postanowiono na łamach art. 156 UNCLOS utworzyć Międzynarodową Organizację Dna Morskiego³⁵ (dalej: Organizacja), której głównym zadaniem jest wydawanie norm, przepisów i procedur w celu

³² K. Upreti, *The transit regime for landlocked states: international law and development perspectives*, Washington 2005, s. 69, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7405/347710PAPER0Tr101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1> (dostęp: 15.12.2022 r.).

³³ A. M. Sinjela, *Freedom of Transit and the Right of Access for Land-Locked States: The Evolution of Principle and Law*, „The Georgia Journal of International and Comparative Law” 1982, Vol. 12, No. 31, s. 42, <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1904&context=gjicl> (dostęp: 15.12.2022 r.).

³⁴ Ruch ten zgodnie art. 124 ust. 1 pkt c UNCLOS odbywa się poprzez państwo tranzytowe.

³⁵ Ang. International Seabed Authority.

zarządzania zasobami obszaru, stanowiącymi wspólne dziedzictwo ludzkości. Warto też zaznaczyć, iż Organizacja powinna zapewnić niedyskryminacyjny podział korzyści pochodzących z działalności w obszarze.

Głównymi organami Organizacji są: 1) Zgromadzenie – składające się ze wszystkich członków Organizacji, zbierające się na corocznych sesjach zwyczajnych i nadzwyczajnych, będące najważniejszym organem Organizacji, w sprawach merytorycznych orzekającym większością kwalifikowaną 2/3 głosów obecnych członków przy obecności kworum; 2) Rada – składa się z 36 członków Organizacji, z których 6 członków wybiera się spośród państw „rozwijających się” reprezentujących „szczególne interesy”; jest organem wykonawczym Organizacji; pełni funkcję sygnalizacyjną, nadzorczą i koordynacyjną względem postanowień dotyczących obszaru, zwiera w imieniu Organizacji umowy, a także nadzoruje działalność „Przedsiębiorstwa”; 3) Przedsiębiorstwo – organ, za pomocą którego Organizacja prowadzi działalność w „obszarze”, a także zajmuje się eksploatacją minerałów w nim wydobywanych; 4) Sekretariat – składający się z Sekretarza Generalnego – wybieranego przez Zgromadzenie z listy zaproponowanej przez Radę – oraz z personelu niezbędnego do działania Sekretariatu; Sekretariat przygotowuje sprawozdanie z działalności Organizacji i poprzez Sekretarza Generalnego sprawuje funkcje administracyjne Organizacji.

Istotne jest przedstawienie znaczenia państw śródlądowych w procedurze ustalającej skład Rady. Zgodnie z art. 161 ust. 1 pkt c sześciu członków Rady reprezentuje interesy państw przynależnych do grupy państw rozwijających się, przy czym zbiór ten musi być jednocześnie zaliczany do grupy państw stron UNCLOS. Powyższy przepis posługuje się zarazem szczególnym sformułowaniem, tworząc pojęcie nieostre „szczególnych interesów”. Funkcjonalnie przepis nie tłumaczy treści owego sformułowania, jednakże posługuje się przesłanką podmiotową, wskazując, iż obejmują „interesy państw śródlądowych”. Dokonując interpretacji preambuły UNCLOS, można dojść do stwierdzenia, że chodzi o ustanowienie słusznego i sprawiedliwego międzynarodowego ładu gospodarczego, uwzględniającego interesy i potrzeby państw śródlądowych, co w sposób oczywisty podkreśla znaczenie dla roli państw śródlądowych w realizacji pracy Organizacji. Warto także zaznaczyć zawartą w art. 161 ust. 2 pkt c UNCLOS dyrektywę, aby w Radzie „państwa śródlądowe i państwa o niekorzystnym położeniu geograficznym były reprezentowane w stopniu, który pozostaje w odpowiedniej proporcji do ich reprezentacji w Zgromadzeniu”.

Chcąc podkreślić rolę państw śródlądowych, warto wskazać na działalność międzynarodowego Konsorcjum Interoceanmetal Joint Organization (dalej: Konsorcjum), utworzonego w dniu 27 kwietnia 1987 r. pomiędzy Bułgarią, Czechami, Kubą, Rosją, Słowacją i Polską³⁶ na podstawie międzyrządowego porozumienia³⁷.

³⁶ Wstępnie Konsorcjum było zawiązane także między Wietnamem i Niemcami.

³⁷ <https://iom.gov.pl/iom-story/> (dostęp: 15.12.2022 r.).

Konsorcjum określane jest jako jeden z pierwotnych inwestorów mających kontrakt z Organizacją na eksploatację polimetalicznych konkrecji³⁸. Przed wejściem w życie UNCLOS i przed powołaniem pierwszej Rady Organizacji funkcjonowała tzw. „Komisja Przygotowawcza Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego”, w której reprezentantem Polski był Profesor W. Góralczyk³⁹. Komisja ta funkcjonowała na podstawie II Rezolucji III Konferencji prawa morza i zarejestrowała na podstawie aplikacji złożonej przez Konsorcjum wnioski o rezerwacji 150 000 km² obszaru na Pacyfiku, w którym Konsorcjum miało prowadzić eksploatację „obszaru”. W 1992 r. Sekretarz Generalny ONZ przyznał Konsorcjum certyfikat rejestracji i od tamtej pory Konsorcjum jest pionierem inwestycji w „obszarze”. Odkąd w 1994 r. UNCLOS weszła w życie, a także odkąd w 1996 r. dokonano wyboru pierwszej Rady Organizacji, kolejne kontrakty eksploatacyjne były podpisywane już bezpośrednio przez Radę po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Organizacji.

Udział państw pozbawionych wybrzeża w jednych z najbardziej kluczowych i złożonych przedsięwzięciach morskich oraz zapewnienie im miejsca w organach Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego jest niewątpliwie czynnikiem antydiskryminacyjnym podkreślającym ich znaczenie na arenie międzynarodowej.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując powyższe zagadnienia i nakreślone problemy natury prawnej, a także próbując odpowiedzieć na pytanie, czy występowanie nierówności faktycznej może doprowadzić do nierówności lub też do równości pozornej, przejawiającej się w aktach normatywnych, należy stwierdzić, że państwa, występując w obrocie międzynarodowym, przede wszystkim chcą utrzymać w stanie niezmienionym lub też poszerzać możliwości, które będą wpływać na rozwój ich gospodarki.

Powyższe rozważania dotyczące wolności morza pełnego pokazują, że mimo zawarcia postanowień i wskazania wpływu państw śródlądowych jako znaczącego dla rozwoju i utrzymania statusu „obszaru”, państwa nadbrzeżne dla

³⁸ J. Symonides, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza – w 30 lat od jej przyjęcia*, „Prawo Morskie” 2012, t. XXVIII, s. 23, http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.pan-pm-yid-2012-iid-XXVIII-art-000000000001/c/01_Janusze_Symonides_Kilka_Releksji_W_Trzydziestu.pdf (dostęp: 15.12.2022 r.).

³⁹ K. Szamałek, *Udział Polski w pracach Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego*, „Przegląd Geologiczny” 2018, Vol. 66, nr 3, s. 185, <https://www.pgi.gov.pl/dokumenty-pig-pib-all/publikacje-2/przeglad-geologiczny/2018/marzec-6/5721-udzial-polski-w-pracach-miedzynarodowej/file.html> (dostęp: 15.12.2022 r.).

szczytnych celów związanych z równością nie są w stanie zrezygnować ze swojej integralności terytorialnej, zaś niektóre wolności bez udziału lub współpracy państw nadbrzeżnych – stają się jedynie pięknym sformułowaniem na kartach konwencji, które ma dawać poczucie państwom śródlądowym, że są one traktowane na równi z państwami nadbrzeżnymi.

Oddając honor regulacjom UNCLOS i nie przypisując państwom nadbrzeżnym wyłącznie złej woli, należy wskazać, że rozwój międzynarodowego prawa morza kieruje się w stronę bardziej sprawiedliwego traktowania państw śródlądowych, a postanowienia dotyczące chociażby Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego, czy też udział państw śródlądowych w nadwyżkach połowowych wyłącznych stref ekonomicznych – sugeruje większą świadomość o podmiotowości państw pozbawionych wybrzeża. Podsumowując, warto także podkreślić, że wpływ państw śródlądowych na rozwój międzynarodowego prawa morza jest ogromny, a poprzez wskazanie ich udziału w wielkich międzynarodowych projektach można założyć, iż stanowią one silne wsparcie dla gospodarki morskiej i są podmiotami, z którymi reszta szeroko rozumianej społeczności międzynarodowej musi się liczyć.

REFERENCES

Publikacje:

- Caminos H., Molitor M. R., *Progressive development of international law and the package deal*, "American Journal of International Law" 1985, Vol. 79
- Cohen S. B., *Geopolitics. The Geography of International Relations*, London 2015
- Gilas J., *Zagadnienie tranzytu w związku z dostępem państw śródlądowych do morza*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1966, z. 3
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2015
- Hassan T., *Third Law of the Sea Conference: Fishing Rights of Landlocked States*, "University of Miami Inter-American Law Review" 1976, Vol. 8, No. 3
- Kamiński T., Myszone-Kostrzewa K., (w:) S. Sawicki (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2012
- Kłosowicz R., *Państwa Sahelu – „strefa kryzysów” w Afryce Subsacharyjskiej*, (w:) W. Cisło, J. Różański, M. Ząbek (red.), *Bilad as-Sudam. Varia*, Pelplin 2017
- Łukaszuk L., *Pomoc naukowo-techniczna oraz rozwijanie i transfer technologii morskich według Konwencji NZ o prawie morza z 1982 r. i innych regulacji*, „Prawo Morskie” 2007, t. XXIII
- Łukaszuk L., *Rola Organizacji Narodów Zjednoczonych w kodyfikacji prawa morza*, „Prawo Morskie” 2006, t. XXII
- Matera R., Skodlarski J., *Gospodarka i handel dalekosiężny w starożytności*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, nr 1(3)
- Mendelson M. H., *The formation of customary international law*, "Collected Courses of the Hague Academy of International Law" 1998, Vol. 272

- Puñal A. M., *The Rights of Land-Locked and Geographically Disadvantaged State in Exclusive Economic Zones*, "Journal of Maritime Law and Commerce" 1992, Vol. 23, No. 3
- Romański M., „*Wiekowy spór*” – *Boliwia a dostęp do morza*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, nr 1
- Sinjela A. M., *Freedom of Transit and the Right of Access for Land-Locked States: The Evolution of Principle and Law*, "The Georgia Journal of International and Comparative Law" 1982, Vol. 12, No. 31
- Symonides J., *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza – w 30 lat od jej przyjęcia*, „Prawo Morskie” 2012, t. XXVIII
- Szamalek K., *Udział Polski w pracach Międzynarodowej Organizacji Dna Morskiego*, „Przegląd Geologiczny” 2018, Vol. 66, nr 3
- Szubrycht T., *Budowa gazociągu podmorskiego – wybrane problemy logistyczne*, „Logistyka” 2012, nr 5
- Szubrycht T., *Współczesne aspekty bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 4(167)
- Szubrycht T., Rokiciński K., *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa żeglugi*, Gdynia 2006
- Uprety K., *The transit regime for landlocked states: international law and development perspectives*, Washington 2005

Źródła internetowe:

- <http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1904&context=gjicl>
- http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/19802/1-005_025-Matera%2c%20Skodlarski.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19740320188>
- <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19980980609>
- <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062501842/O/D20061842.pdf>
- <http://repository.law.miami.edu/umialr/vol8/iss3/3>
- <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/18712/1/002%20JANUSZ%20GILAS.pdf>
- <http://spcsrp.org/spcsrp/sites/default/files/CSRP-1993-ConvPraya.PDF>
- <http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-article-BWM9-0001-0016/c/Szubrycht.pdf>
- http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_18778_1644-857X_16_01_12/c/2465-2063.pdf
- http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.pan-pm-yid-2012-iid-XXVIII-art-000000000001/c/01_Janusze__Symonides_Kilka_Refleksji_W_Trzydzies.pdf
- https://antoniomartinezpunal.files.wordpress.com/2016/08/rights_landlocked.pdf
- https://digitallibrary.un.org/record/201718/files/A_RES_2749%28XXV%29-EN.pdf
- [https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/2.%20Canada/4.%20Legal%20Authorities/RA-97%20-%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law,%20M.%20Mendelson%20\(1998\).pdf](https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/2.%20Canada/4.%20Legal%20Authorities/RA-97%20-%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law,%20M.%20Mendelson%20(1998).pdf)
- <https://iom.gov.pl/iom-story/>
- <https://journals.pan.pl/Content/114217/PDF/document+-+2019-10-02T130557.667.pdf>
- <https://journals.pan.pl/Content/114244/PDF/document+-+2019-10-05T110353.861.pdf>

https://legal.un.org/diplomaticconferences/1958_lo/
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7405/347710PAPER0Tr10IOFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1>
https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/46768/klosowicz_panstwa_sahelu_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
<https://traktaty.msz.gov.pl/getFile.php?action=getfile;0&iddok=10591>
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-1&chapter=21&clang=_en
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21&clang=_en
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-3&chapter=21&clang=_en
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-4&chapter=21&clang=_en
<https://www.czasopismologistyka.pl/component/jdownloads/send/248-artykuly-na-plycie-cd-2/3244-artykul>
<https://www.pgi.gov.pl/dokumenty-pig-pib-all/publikacje-2/przeglاد-geologiczny/2018/marzec-6/5721-udzial-polski-w-pracach-miedzynarodowej/file.html>
https://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm
<https://www.itlos.org/cases/list-of-cases/case-no-21/>
https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no.21/advisory_opinion_published/2015_21-advop-E.pdf

Akty normatywne:

Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction z dnia 17 grudnia 1970 r.

Konwencja Genewska o morzu pełnym z dnia 29 kwietnia 1958 r.

Konwencja Genewska o morzu terytorialnym i strefie przyległej z dnia 29 kwietnia 1958 r.

Konwencja Genewska o rybołówstwie i zachowaniu zasobów żywych morza pełnego z dnia 29 kwietnia 1958 r.

Konwencja Genewska o szelfie kontynentalnym z dnia 29 kwietnia 1958 r.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, sporządzona w dniu 10 grudnia 1982 r. w Montego Bay

Konwencja o rybołówstwie i ochronie żywych zasobów w Morzu Bałtyckim i Błotach, sporządzona w Gdańsku dnia 13 września 1973 r.

Porozumienie ustanawiające Komisję Subregionalnego Rybołówstwa podpisane w Dakarze w dniu 29 marca 1985 r.

Porozumienie w sprawie implementacji części XI Konwencji o prawie morza, sporządzone w Nowym Jorku dnia 29 lipca 1994 r.

Request for Advisory Opinion submitted by the Sub-Regional Fisheries Commission, Advisory Opinion, 2 April 2015, ITLOS Reports 2015

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 1105 (XI) z dnia 21 lutego 1957 r.